

למה משה רבינו לא נכנס לארץ

בתחילת ספר דברים משה רבינו מתאר את מעשי עם ישראל במדבר. בהקשר של מעשה המרגלים הוא אומר: "גם ב' התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם" [דברים א, לז]. לכאורה דבריו של משה לא מובנים - מפוסק זה משמע שכיוון שעם ישראל לא ייכנסו לארץ גם משה לא ייכנס לארץ, אבל הרי אנחנו יודעים מפרשת חוקת שהסיבה שבגללה משה לא נכנס לארץ היא חטאו במי מריבה. גם לקראת סוף ספר דברים כתוב שמשה לא נכנס לארץ בגלל חטאו: "על אשר מעלתם ב' בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל: כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא אל הארץ אשר אני נתן לבני ישראל" [לב, נא-נב]. צריך אם כן להבין, למה בפרק א' בספר דברים אומר משה שהוא לא ייכנס לארץ בגלל חטא המרגלים?

הראשונים מפרשים שיש כאן שני עניינים שונים. "גם ב' התאנף ה' בגללכם..." - מוסב על חטאו של משה, וכיוון שהפסוקים מדברים על כך שעם ישראל לא ייכנס לארץ בגלל חטא המרגלים, מוזכר גם שמשה לא ייכנס לארץ. פירוש זה קשה מאוד לפי פשט הכתובים, כיוון שאין כאן שום אזכור למי מריבה, ובנוסף קשה לומר שמזכירים כאן את כל מי שלא נכנס לארץ, כי הרי אהרון לא מוזכר כאן.

האברבנאל מקשה על פירוש הראשונים והולך בשיטה חדשה לגמרי לגבי חטאו של משה רבינו. האברבנאל אומר שעיקר חטאו של משה לא היה בפרשת חוקת, אלא חטא משה קשור לעניין המרגלים עצמו. משה רבינו יזם בחטא המרגלים יותר ממה שהיה צריך ליזום. חטאו של משה בחטא המרגלים לא היה מספיק גדול כדי להעניש את משה ולכן חיכה הקב"ה ורק לאחר החטא במי מריבה, הצטרפו החטאים ומשה נענש שלא ייכנס לארץ. גם פירוש זה קשה מאוד, לא נראה כאן בפסוק שיש שני גורמים לעונש, וגם לא מובנית שיטתו בחטאו של משה כי איזה מין חטא זה שמשה רבינו אמר למרגלים שיבררו את טיב הארץ והערים. אמנם אחר כך שאלות אלו הובילו לדברים רעים אבל זאת לא היתה כוונתו של משה רבינו כאשר אמר למרגלים לברר דברים אלו.

בפרקים ג' וד' בספר דברים ישנם עוד פסוקים שבהם האמירה היא שמשה לא נכנס לארץ, וגם בהם נראה שהסיבה היא חטא המרגלים: "ויתעבר ה' ב' למענכם ולא שמע אלי..." [ג, כן], "וה' התאנף ב' על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן..." [ד, כא]. לאור פסוקים אלה מתעצמת השאלה ששאלנו קודם - למה בתחילת ספר דברים מתעלמים מחטא מי מריבה, ואילו במדבר ובסוף דברים מפורש שחטא מי מריבה הוא הגורם לכך שמשה לא נכנס לארץ.

נראה לומר על פי הפשט שיש שני צדדים בעניין, וכל צד מבואר במקום הראוי לו. במשה רבינו יש שני צדדים - את הצד המשותף לו ולכל אדם, שהוא בן אדם רגיל, ובנוסף לכך יש לו גם צד לאומי. משה נבחן גם מבחינה כלל לאומית. בפרשת חוקת מדובר על החטא שבגללו משה כאיש פרטי נענש, והחטא הוא החטא של מי מריבה. מבחינת הצד הזה שבאישיותו של משה החטא של מי מריבה הוא שהוביל אל העונש של אי הכניסה לארץ. בתחילת ספר דברים הפסוקים נמצאים בתוך נאומו של משה רבינו לכל ישראל, כאן דנים מהבחינה הלאומית. נכון שלמשה רבינו במישור האישי יש עבירה, אבל כאן דנים על מישור אחר לגמרי, על המישור הלאומי. משה רבינו הוא לא רק אדם פרטי אלא גם מנהיג של אומה. דור המדבר לא נכנס לארץ, ומשה רבינו כמנהיג של הדור הזה גם לא נכנס לארץ. כשם שהדור מתחלף כך צריכה להתחלף גם ההנהגה.

השאלה היותר קשה היא מה היה חטאו של משה במי מריבה. הראשונים נתנו המון תשובות לשאלה זו, אבל עדיין הדברים לא ברורים. שד"ל בפירושו על התורה בפרשת חוקת [במדבר כ, יב] אומר:

משה רבינו חטא חטא אחד, והמפרשים העמיסו עליו שלושה עשר חטאים ויותר, כי כל אחד מהם בדה מליבו עון חדש... אשר על כן כל ימי נמנעתי מהעמיק החקירה בדבר הזה, מיראה שמא מתוך חקירותי יצא לי פירוש חדש, ונמצאתי גם אני מוסיף עוון חדש על משה רבינו.

לכאורה כל הסיפור פשוט, כתוב שה' ציווה את משה ואהרן לדבר אל הסלע, ומשה במקום לדבר אל הסלע היכה בו וזה היה חטאו. כך מסביר רש"י את הפסוקים על פי חז"ל. הרמב"ן לא מקבל את הפירוש הזה ומקשה עליו שתי קושיות. האחת - משה צווה לקחת את המטה, ואם הוא היה צריך רק לדבר, לשם מה המטה? השנייה - מה זה משנה אם מדברים או מכים, סוף סוף הנס של הוצאת מים מסלע הוא נס גדול. כמו כן ישראל היו יכולים לחשוב שמשה צווה להכות, הם לא ידעו שהציווי המקורי הוא לדבר אל הסלע.

את הקושיה הראשונה יישב הרשב"ם והסביר שיש שני מטות שונים. בפרשת בשלח שם אנו פוגשים את הפעם הראשונה שמשה מוציא מים מן הסלע כתוב: "...וּמִטָּה אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קָח בְּיָדְךָ וְהִלַּקְתָּ" [שמות יז, ה]. מפורש שהוא צריך לקחת את המטה שאיתו הוא היכה את היאור, המטה אשר תפקידו להכות. לעומת זאת, בפרשת חוקת לא נאמר איזה מטה עליו לקחת, וכאשר הוא לוקח אומרת לנו התורה: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּה מִלִּפְנֵי ה' פֶּאֶשֶׁר צָוְהוּ" [במדבר כ, ט]. מה המטה עושה לפני ה'? אומר הרשב"ם שזה לא המטה הרגיל של משה, שאיתו הוא היכה את הסלע בפרשת בשלח, אלא זהו המטה של אהרן שנמצא לפני ה'.

המטה של אהרן הוא לא מטה שמכים בו, אלא שכאשר עם ישראל מתלוננים המטה משמש את אהרן כחלק מהתוכחה אל העם. המטה הזה נלקח לצורך התוכחה לישראל, כמו שהתלונה הקודמת כלפי ה'מטה' היתה תלונה של בני מרי (בפרשיית קרח ועדתו), כך גם התלונה הזאת היא של "מורים". אין קשר למטה הזה ולמטה שאיתו נעשתה ההכאה בפרשת בשלח. אם כן קושייתו הראשונה של הרמב"ן מיושבת. אבל עדיין קשה קושייתו השנייה - מה זה משנה אם משה מדבר או מכה. הרמב"ן מביא את פירושו של הרמב"ם ודוחה אותו בחריפות. הרמב"ם מסביר את חטאו של משה בכך שכעס. הרמב"ן מצטט את הרמב"ם ודוחה את דבריו, וכך לשונו [רמב"ן במדבר כ, ח]:

והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא חטא, וראה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו, והאמת יורה דרכו. אלו דבריו ז"ל: והוסיף הבל על הבלים. שהכתוב אמר "מריתם פי" שעברו על דברו, ואמר "לא האמנתם בי" שלא האמינו בו, אין העונש בעבור שכעס. ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל (להלן לא יד) בחנם. והכתוב לא ספר כלל שכעס.

רבנו חננאל אומר שהחטא של משה רבינו הוא בדיבורו. מן הניסוח של "הַמֵּן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצֵיא לְכֶם מַיִם" [במדבר כ, י] משמע שמשה רבינו יעשה איזה כישוף ויצאו מים, לא מודגש מספיק שהנס יעשה מאת הקב"ה. גם פירוש זה קשה, כי התורה אומרת שמשה ואהרן המרו את פי ה', כלומר שלא עשו את מה שציוו עליהם. לפי רבינו חננאל צריך להידחק ולומר ש'מריתם' פירושו שיניתם, הייתם צריכים להגיד בנוסח א' ואמרתם בנוסח ב'.

האבן עזרא מביא פסוקים בתהילים שמסייעים לשיטה זו: "וַיִּקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמֹשֶׁה בְּעִבְרוֹם: כִּי הִמְרוּ אֶת רֹחוֹ וַיִּבְטֹא בְּשִׁפְטֵי" [קו לב-ג]. עם ישראל הכעיסו את משה רבינו וכתוצאה מכך הוא דיבר דברים שלא כהוגן. אבל האבן עזרא אומר ש"וַיִּבְטֹא בְּשִׁפְטֵי" לפי הפשט זה הקב"ה, מבטא לשון שבועה, והקב"ה בעקבות החטא נשבע שלא ייכנסו לארץ. בעל העיקרים אומר שחטאו של משה היה בכך שלא יזם את העניין, הוא לא היה צריך לחכות לציווי של הקב"ה אלא ליזום ולעשות מדעתו.

כדי להתקרב לפתרון נעמוד יותר על הבעיה. צריך להבין מה היחס בין שני המעשים של בשלח ושל חוקת. בפרשת בשלח מופיע הסיפור של המן, ובאמצע הסיפור ישנו פסוק אחד שמזכיר את השליו. ענין השליו מופיע באריכות בפרשת בהעלותך, לאחר שעם ישראל התלונן. יש כמה שיטות מה היחס בין השליו של בשלח לשליו של בהעלותך. מה שמקובל לומר על פי הגמרא בערכין [טו, ב] שנס השליו התרחש פעמיים, היה שליו של בשלח שבא ביחד עם המן, והיה שליו של בהעלותך. הגמרא מונה עשרה ניסיונות שניסו ישראל את הקב"ה במדבר, ואומרת שהיה שניים בשליו. רש"י שם מפרש מה הכוונה בשליו ראשון:

בשליו ראשון - כשהתחיל המן לירד היה שליו יורד עמו כדכתיב (שמות טז) ויהי בערב ותצל השליו וגו' ובבקר היתה שכבת הטל וגו' ולאחר זמן מרובה התאוו יותר.

שיטת רש"י היא שהשליו ירד תמיד יחד עם המן ובשלב מסוים הם התאוו ליותר ונתנו להם עוד באופן חד פעמי. תוספות מביאים את פירושו של ר' יוסף קרא שפירש אחרת מרש"י:

התאוו תאווה - פרש"י התאוו יותר משמע שלא פסק להם השליו רש"י והר"ר יוסף קרא פירש שפסק להם השליו ראשון והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאווה לפי שלא היה להם שליו וירד להם שליו שני.

השליו שמוזכר בבשלח, היה שליו שירד באופן חד פעמי ולא המשך, פרשת השליו העיקרית היא בבהעלותך.

יש שיטה שלישית של ר' יוסף בכור שור, שאומר אין שתי פרשיות של שליו אלא פרשייה אחת שמוזכרת פעמיים, וכך הוא אומר [שמות טז, יג]:

ויהי בערב ותצל השליו: כמדומה אני שזה שליו של בהעלותך אלא שאגב שדיבר במן, דיבר בשליו. תדע דאי ראה משה שבא להם שליו פעם אחת והספיקם, האיך יאמר: "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם".

בבהעלותך נראה כאילו השליו זה דבר חדש, משהו שעד עכשיו לא היה. מה שהזכירו בבשלח זה רק איזוכר אגבי של פרשיית השליו בבהעלותך. ר' יוסף בכור שור אומר את אותו מודל גם לגבי חטא מי מריבה. הסיפור של בשלח שהיכו את הסלע ויצא מים הוא אותו הסיפור של חוקת. כמובן מתחייב מזה שהעבירה של משה רבינו לא היתה שהוא היכה ולא דיבר כי בבשלח מפורש שהיה צריך להכות. ר' יוסף בכור שור יצטרך לפרש כמו הרמב"ן שבחוקת הוא גם היה צריך להכות ולא לדבר, והעבירה היא בנוסח הדיבור או פירוש אחר כלשהו.

בפרק ל"ב בספר דברים אומר הבכור שור: "והכי מסתברא דאי כבוד המקום בלא הכאה, מאי שנא הכא שצוה שלא להכות ומאי שנא התם שצוה להכות". שיטת הבכור שור בעניין חטא מי מריבה היא קשה מאוד, כי במעשים האלה מוזכר המיקום שבו הם נעשו, וכך אומר האבן עזרא: "טעו רבים ואמרו, כי זה הסלע הוא הצור. ואלה עורי לב, כי הצור הוא בחורב, וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום, כי בקדש היה" [במדבר כ, ח].

גם אם לא מקבלים את שיטתו של הבכור שור, צריך לשאול למה שינה הקב"ה ובפרשת בשלח ציווה להכות ואילו בחוקת לדבר. נציע תשובה על פי פשוטו של מקרא. בשליו אין נס נגד הטבע, הנס הוא שהשליו הזדמן בשעה המתאימה. יש כאן שלב שני בתורת הניסים. בשמות, מייד לאחר יציאת מצרים יש ניסים גלויים שמטרתם לחנך את עם ישראל שהקב"ה שולט על הטבע. בנס השליו במדבר יש כאן שלב שני, צריך לדעת שיש גם השגחה פרטית בתוך הטבע.

בציווי שה' מצווה את משה בחוקת כתוב: "קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע..." [במדבר כ, ח]. מה פירוש 'ונתן מימיו' זהו

ביטוי מקביל ל"וּנְתַנָּה הָאָרֶץ פְּרִיָּה" [ויקרא כה, יט], וכן ל"וּנְתַנָּה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִי" [ויקרא כו, ד]. באופן טבעי יש בארץ יבול, באופן טבעי יש בארץ פירות. לפי פשוטו של מקרא המשמעות של 'ונתן מימיו' היא שכבר היה בסלע מים ומשה רק הוציא אותם. חז"ל כבר עמדו על כך ולכן אמרו שכאן היתה באר מרים. לפי פשוטו של מקרא מדובר בסלע שיש בתוכה מעיין, והראשונים אומרים שזה דבר טבעי שיש מעיין בתוך סלע. הנס שבפרשת חוקת הוא נס אחר לגמרי מהנס שבפרשת בשלח. בפרשת בשלח היה צור ללא מים, והיה נס כנגד הטבע שמשה מכה בצור ויוצאים ממנו מים. בפרשת חוקת יש מעיין בסלע, ואם אתה מכה בסלע בצורה כזאת שהוא יפתח אז אין כאן שום נס, לכן הציווי היה לדבר אל הסלע ואף על פי שאין כאן נס גמור כנגד הטבע סלע הופך למים, התזמון המסוים שדווקא בשעה שמשה מדבר המעיין פורץ מן הסלע זהו נס משכנע לגמרי.

כמו שאמרנו לגבי השליו הנס הוא לא בשבירת הטבע אלא הנס הוא מתוך הטבע, הנס הוא התזמון. משה רבינו מסיבות שונות פירש שהכוונה היא להכאה כמו בבשלח וזאת הייתה הטעות שלו. משום כך אומרת התורה שמשה ואהרון המרו את פי ה' כי בדרך שבה הם הוציאו את המים אין שום נס. כעת מיושבת הקושייה השנייה של הרמב"ן, מובן למה היה צריך דווקא לדבר אל הסלע ולא להכות. לפי ההסבר שאמרנו מובן יותר השייכות של הכניסה לארץ לחטא זה. הכניסה לארץ מבטאת את המעבר מניסים גלויים להשגחה בתוך הטבע, משה רבינו טעה וחשב להמשיך את ההנהגה של הניסים הגלויים של המדבר ולכן לא נכנס לארץ שבה ההנהגה היא של ניסים בתוך הטבע.